

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

АВРАМЕНКО Олег Борисович

УДК 373.62

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ В УЧНІВ 5 – 9 КЛАСІВ
НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

13.00.02 – Теорія і методика трудового навчання

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Коберник Олександр Миколайович,

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, Інститут природничо-математичної та
технологічної освіти, директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,

член-кореспондент АПН України

Терещук Григорій Васильович,

Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, проректор з наукової роботи;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Левченко Григорій Євменович, Академія педагогічних наук
України, учений секретар апарату Президії.

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кафедра теорії і методики трудового і професійного навчання, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Захист відбудеться 10 травня 2006 року о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.05 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано „4” квітня 2006 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.П.Гнеденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Європейське суспільство досить чітко визначає головну мету освіти підростаючого покоління, яка полягає в необхідності формування в молоді поваги до загальнолюдських цінностей, виховання її в дусі взаємодопомоги, колективізму, потреби до постійної самоосвіти, навичок наукової організації трудової діяльності.

Сьогодні необхідно вести розмову не тільки про психологічну, фізичну та професійну підготовку учнів загальноосвітньої школи до трудової діяльності, а й приділяти увагу вихованню у них високого рівня культури: загальної культури та культури праці зокрема. Все більш актуальними у трудовій діяльності стають знання, інтелектуальність працівників, самостійність, відповідальність, організованість, здатність до саморозвитку відповідно до соціально-економічних умов, що змінюються. Тому у сучасних умовах неможливо уявити будь-яку діяльність людей без сформованості у них культури праці.

Як свідчить вивчення практики роботи шкіл, більшість учнів мають низький рівень культури праці. Вчителі трудового навчання не приділяють належної уваги питанням формування в учнів таких елементів культури праці, як уміння планувати, раціонально організовувати та здійснювати контроль за навчально-трудовою діяльністю, які є визначальними в умовах проектно-технологічного підходу. Тому серед завдань, поставлених перед сучасною школою, вагоме місце має займати формування у підростаючого покоління культури праці, необхідність якої визначено і в Державному стандарті освітньої галузі “Технологія”, і в новій програмі з трудового навчання.

Виконання цього завдання вимагає подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу. Не дивлячись на те, що вітчизняною науковою школою в цьому напрямі проводилась певна робота, настав час перейти від окремих елементів до чітко продуманої системи її організації, до розробки конкретних і дієвих положень методики формування культури праці школярів.

Аналіз літературних джерел показав, що над проблемою удосконалення змісту й методики трудового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах працювали П. Ф. Атутов, С. Я. Батишев, І. С. Волощук, В. Г. Гетта, Р. С. Гуревич, А. В. Касперський, О. М. Коберник, Г. Є. Левченко, В. М. Мадзігон, А. М. Матюшкін, Є. О. Мілер’ян, В. А. Поляков, М. М. Скаткін, В. К. Сидоренко, Г. В. Терещук, Д. О. Тхоржевський та ін.

Психолого-педагогічні проблеми формування загальної культури особистості, зокрема, виховання культури поведінки, спілкування, мислення, значення діяльності в розвитку особистості (в тому числі її культури), обґрунтовані Л. І. Божович, Л. С. Виготським, Ю. З. Гільбухом, В. В. Давидовим, Д. Б. Ельконіним, Г. С. Костюком, Т. В. Кудрявцевим, О. М. Леонтьєвим, К. К. Платоновим, С. Л. Рубінштейном, Б. М. Тепловим, В. В. Чебишевою, В. Д. Шадриковим та іншими.

Деякі педагогічно-методичні аспекти формування різних елементів культури праці стали предметом спеціального аналізу А. І. Воловиченка, І. В. Зельдіса, Д. М. Зембицького, С. В. Журавля, С. В. Лісової, С. Е. Матушкіна, С. М. Солдатова, В. П. Струманського, М. Б. Ханіна та ін.

Проте, не проводилося спеціальної наукової роботи щодо процесу формування культури праці особистості в умовах модернізації загальної середньої освіти, реалізації освітньої галузі „Технологія”, впровадження проектно-технологічної системи.

Одночасно необхідно зауважити, що на сьогоднішній день у суспільстві накопичилась низка протиріч:

- між потребою суспільства в особистості, здатній до самостійного керування власною діяльністю, і обмеженими можливостями задоволення цієї потреби в умовах школи;
- між необхідністю формування самостійності, організованості та відповідальності в підростаючого покоління, і відсутністю системи роботи школи з формування в учнів цих важливих елементів культури праці;
- між об’єктивною необхідністю у формуванні культури праці в учнів 5-9 класів та реальним станом вирішення цієї проблеми у практиці роботи школи;
- між потребою систематичної роботи з формування основ культури праці школярів у процесі проектно-технологічної діяльності та відсутністю обґрунтованої моделі та практичних рекомендацій щодо забезпечення названої діяльності.

Отже, актуальність проблеми, її виключно важливе соціально-педагогічне значення, недостатність наукових розробок у теорії і практиці трудового навчання, спрямованих на її вирішення спонукали до обрання теми нашого дослідження: **„Формування культури праці в учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини як складова проблеми “Модернізація змісту, форм і методів трудового навчання в загальноосвітній школі” та виконане в рамках держбюджетної теми “Наукові основи модернізації змісту і технології трудової підготовки учнів сільської загальноосвітньої школи” (державний реєстраційний номер 0102U007196) на замовлення Міністерства освіти і науки України. Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол №5 від 23 грудня 2003 року) та погоджено з бюро Ради з координації наукових досліджень Академії педагогічних наук України в галузі педагогіки та психології (протокол №1 від 27 січня 2004 року).

Об’єктом дослідження виступає процес трудового навчання учнів 5-9 класів загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – організаційно-методичні умови формування в учнів 5-9 класів культури праці на уроках трудового навчання.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці змісту та організаційно-методичних умов формування в учнів 5-9 класів культури праці на уроках трудового навчання в загальноосвітній школі.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування в учнів основної школи культури праці буде ефективною за таких організаційно-методичних умов: забезпечення наступності та етапності у формуванні культури праці; гармонізації інтелектуального, практичного та особистісного компонентів культури праці; формування організаторських умінь та вмінь планувати, що складають основу високої культури праці і професійно важливих якостей особистості; надання учням максимально можливої самостійності, активності, ініціативи; систематичного включення учнів у колективні форми проектно-технологічної діяльності і продуктивної праці; організації реальної участі школярів у цілісному процесі праці (від задуму до кінцевого продукту).

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан проблеми формування культури праці у філософській, педагогічній, психологічній, методичній літературі та практиці трудового навчання.
2. Уточнити сутність поняття „культура праці”; виявити основні структурні компоненти культури праці учнів 5-9 класів у контексті проектно-технологічної діяльності.
3. Визначити і обґрунтувати зміст та сукупність організаційно-методичних умов формування культури праці у школярів на уроках трудового навчання.
4. Розробити методiku формування культури праці в учнів 5-9 класів у процесі трудового навчання та експериментально перевірити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження становлять: діалектичний зв'язок культури і діяльності; діалектико-матеріалістичне вчення про діяльну, творчу сутність особистості; взаємозв'язок і взаємообумовленість особистості й суспільства; принцип соціальної зумовленості активності суб'єкта у процесі діяльності; положення про тісний зв'язок навчання з продуктивною працею; основні положення системного і діяльнісного підходів у педагогіці та психології; положення психології і педагогіки щодо наукової організації навчального процесу з метою підвищення його ефективності; положення Законів України “Про загальну середню освіту”; Національна доктрина розвитку освіти в Україні; Концепція 12-річної загальної середньої освіти; Державні стандарти освітньої галузі „Технологія”.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження:**

– *теоретичні*: вивчення та аналіз вітчизняної та зарубіжної філософської, культурологічної, психолого-педагогічної, методичної літератури використовувались для визначення сутності,

структури і змісту культури праці, а також дозволили сформувати вихідні позиції дослідження; логіко-історичний аналіз педагогічного досвіду щодо формування культури праці на уроках трудового навчання використовувався для виявлення тенденцій формування культури праці в історичному аспекті; аналіз та узагальнення педагогічного досвіду, масової практики шкіл, шкільної документації, програм проводився з метою визначення стану, тенденцій та умов процесу формування культури праці у сучасній школі;

– *емпіричні*: педагогічне спостереження та його аналіз, анкетування, бесіди з вчителями та учнями, інтерв'ювання використовувалися для вивчення рівня сформованості культури праці школярів;

– *педагогічний експеримент* (констатуючий та формуючий) використовувався для визначення якісних та кількісних показників на кожному його етапі та ефективності запропонованої методики; надійність та вірогідність отриманих результатів забезпечувалась застосуванням методів математичної статистики.

Експериментальною базою дослідження були загальноосвітні школи № 9, 11, 12 м.Умані, Томашівська, Черповодівська та Юрківська загальноосвітні школи Уманського району Черкаської області, загальноосвітня школа № 1 м.Гайсина, Кузьминецька, Кунська загальноосвітні школи Гайсинського району Вінницької області. На різних етапах експериментального дослідження брали участь 688 школярів як міських, так і сільських шкіл та 36 учителів трудового навчання .

Дослідження проводилось у декілька етапів упродовж 2001-2005 рр.

На першому етапі (2001-2002 рр.) вивчено та проаналізовано філософську, психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми, з'ясовано ступінь її розробленості; визначено і конкретизовано об'єкт і предмет дослідження, розроблено гіпотезу наукової роботи, уточнено завдання і методи дослідження; обґрунтовано зміст та структуру поняття „культура праці”; визначено основні структурні компоненти культури праці учнів;

На другому етапі (2002-2003 рр.) здійснено аналіз та узагальнення педагогічного досвіду, масової практики шкіл, шкільної документації, навчальних програм з метою визначення стану, тенденцій та умов процесу формування культури праці на уроках трудового навчання; обґрунтовано основні поняття, зміст і засоби формування культури праці учнів; підготовлено перший розділ дисертації; виявлено та обґрунтовано сукупність організаційно-методичних умов формування культури праці у школярів на уроках трудового навчання;

На третьому етапі (2003-2005 рр.) перевірялась ефективність запропонованої методики формування культури праці на уроках трудового навчання; відбувалося порівняння експериментальних даних на різних етапах експерименту, здійснювалась обробка отриманих даних, узагальнювались результати дослідження, формулювались висновки, виконувалось наукове та літературне оформлення дисертації.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що вперше науково обґрунтовано зміст та методику формування культури праці учнів основної школи на уроках трудового навчання в процесі проектно-технологічної діяльності; подальшого розвитку набули критерії визначення рівня сформованості елементів культури праці; уточнено сутність поняття “культура праці” учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання; обґрунтовано сукупність знань і практичних умінь, які є компонентами культури праці; визначено організаційно-методичні умови, що забезпечують ефективне формування культури праці в учнів 5-9 класів в умовах проектно-технологічної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у розробці й апробуванні змісту та методики формування культури праці в учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання; визначенні та експериментальній перевірці критеріїв та рівнів сформованості культури праці; організаційно-методичних умов, які можуть бути використані на уроках трудового навчання з метою підвищення якості навчально-виховного процесу.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані вчителями трудового навчання, а також в процесі розробки навчально-методичних посібників, при створенні нових програм, спецкурсів для навчальних закладів, що готують учителів освітньої галузі “Технологія”.

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалась методологічною обґрунтованістю вихідних позицій дослідження, використанням комплексу емпіричних та теоретичних методів з опорою на сучасні дані фундаментальних філософських, психологічних, педагогічних, методичних досліджень відповідно до мети, гіпотези та завдань; цілеспрямованим аналізом педагогічної практики і передового досвіду; тривалою експериментальною перевіркою ідей; комплексним характером педагогічного експерименту, репрезентативністю і статистичною значущістю, використанням емпіричних даних, точністю їх математичної обробки; позитивними даними апробації основних положень дослідження.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися шляхом публікацій та обговорювалися у виступах на Міжнародних науково-практичних конференціях: “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2004), “Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи” (Хмельницький, 2005); на Всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Трудова підготовка у III тисячолітті: зміст і технології” (Тернопіль, 2004); „Сучасні освітні технології у підготовці вчителя галузі “Технології” (Полтава, 2005); “Сучасні педагогічні технології формування готовності молоді до соціально-виробничої адаптації в профільному та професійному навчанні” (Херсон, 2005); на Всеукраїнському науково-практичному семінарі „Актуальні проблеми трудової і графічної підготовки молоді у світлі стандартизації загальної середньої освіти в Україні” (Хмельницький, 2003), на Всеукраїнському науково-методичному семінарі „Модернізація

підготовки майбутніх учителів трудового навчання до реалізації у загальноосвітній школі нового змісту освітньої галузі „Технології” (Умань 2005); на звітних конференціях кафедри теорії і методики трудової підготовки УДПУ імені Павла Тичини, на семінарах і методичних об’єднаннях учителів трудового навчання загальноосвітніх шкіл м. Умані, Уманського району Черкаської області, Гайсинського району Вінницької області.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в практику роботи вчителів трудового навчання загальноосвітньої школи № 9 м. Умані (довідка № 217 від 25.10.2005 р.), Томашівської (довідка № 124 від 14.9.2005 р.), Черповодівської та Юрківської загальноосвітніх шкіл Уманського району Черкаської області (№ 247 від 22.9.2005 р.); загальноосвітньої школи № 1 м. Гайсина, Кузьминецької, Кунської загальноосвітніх шкіл Гайсинського району Вінницької області (довідка № 495 від 17.10.2005 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 7 одноосібних публікаціях автора, 6 з яких опубліковано у збірниках наукових праць, затверджених ВАК України, та наукова стаття у фаховому журналі.

Структура та обсяг роботи: дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (232 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок друкованого тексту (основний текст – 173 сторінки). Робота містить 7 схем, 5 таблиць, 5 діаграм, 2 графіки та 3 додатки на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дисертаційного дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу й основні завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **„Формування культури праці в учнів як соціально-педагогічна проблема”** – на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури розкривається зміст поняття “культура праці”; розглядаються теоретико-методологічні основи та аналізується сучасний стан формування культури праці учнів 5-9 класів у практиці роботи школи; розкриваються психолого-педагогічні аспекти формування якостей особистості, що характеризують культуру праці.

На основі всебічного аналізу поняття “культура” встановлено, що культура праці має безпосередній чи опосередкований зв’язок з усіма складовими загальної культури особистості: ступінь її сформованості залежить від рівня загальної культури, і навпаки, рівень загальної культури залежить від ступеня сформованості культури праці. Адже чим вища загальна культура учнів, тим більших успіхів можна досягнути у вихованні культури праці на уроках.

Формування культури праці – це цілісний процес, який є системою і включає оволодіння соціально-економічними, соціально-психологічними, морально-етичними сторонами і умовами праці (О. М. Уманський, Ф. М. Щербак). Культура праці є предметною сферою прояву, розвитку та взаємовпливу різних компонентів загальної культури особистості. В той же час, вона є якісною характеристикою розвитку особистості, сприяє її вільній самореалізації не тільки в трудовій, але й у інших видах діяльності; характеризує продуктивність, доцільність, особистісну та суспільну значимість діяльності.

Певні моменти, які розкривають зміст поняття “культура праці” та процес формування тих чи інших її структурних компонентів розроблялися С. В. Журавлем, Д. М. Зембицьким, С. В. Лісовою, С. Е. Матушкіним, В. П. Струманським, М. Б. Ханіним та ін. Але головним аспектом їх досліджень є те, що всі вони (крім С. В. Лісової – 1996 р.) були проведені ще в 70-х – на початку 80-х років ХХ століття і не відбивають всіх соціальних, економічних, політичних змін, які відбулися у сучасному суспільстві та, зокрема, в освіті і трудовій підготовці школярів.

Тому, врахувавши соціально-економічні зміни, стан реформування загальної середньої освіти, зокрема освітньої галузі “Технологія”, “культуру праці” ми розглядаємо як складне особистісне утворення, що характеризується рівнем оволодіння певною системою знань (про організацію сучасного виробництва, знань з економіки, екології, ергономіки, естетики, дизайну); вміннями використовувати технічні можливості сучасної комп’ютерної техніки; вміннями та навичками з планування; раціональної організації процесу праці; користування технічною документацією; раціонального використання засобів праці та матеріалів; здатністю контролювати якість виконання роботи з певною мірою точності; досвідом трудових відносин у колективі; виконанням правил техніки безпеки.

Спираючись на діяльнісний підхід і потенційні можливості праці у розвитку особистості, зроблено висновок, що саме уроки трудового навчання є базою для формування культури праці, адже освітні, формуючі, розвиваючі, виховні можливості трудового навчання багатоаспектні.

Характер і особливості формування у молоді культури праці обумовлюються певними соціально-економічними факторами, серед яких: ускладнення суспільного виробництва; зміна змісту, характеру і умов праці; поява нових вимог до безпосередніх учасників виробництва, до їх загальноосвітнього, професійного, культурного рівня та ін.

Як свідчать результати психолого-педагогічних досліджень, найбільш відповідальним і важливим етапом у формуванні культури праці є підлітковий вік, який характеризується рядом специфічних особливостей, що були враховані при проведенні експериментальної роботи: підвищені фізичні та інтелектуальні можливості підлітків, прагнення до самостійності, творчості, намагання виконувати відповідальні, суспільно значимі справи; наявність вираженого бажання у самоствердженні; негативне ставлення до критики; труднощі фізіологічного розвитку у період

статевого дозрівання, перебудова роботи всього організму, диспропорція розвитку, що веде до швидкої втомлюваності.

Спостереження та аналіз уроків трудового навчання, вивчення досвіду роботи вчителів, що викладають даний предмет, показали, що учні 5-9 класів не володіють достатніми знаннями, міцними вміннями та навичками, які характеризують культуру праці. Їх знання носять поверхневий, а часто і формальний характер, необхідні вміння та навички практичної роботи відсутні, школярі не чітко уявляють собі процес планування та організації проектної діяльності, не вміють будувати взаємовідносини в колективі, погано володіють навичками контролю та самоконтролю в процесі виконання роботи, не здійснюють аналіз своєї роботи.

Інтерв'ювання учителів засвідчило, що більшість з них епізодично, безсистемно знайомлять учнів з елементами культури праці, раціональними методами і прийомами організації роботи в навчальних майстернях і особливостями їхнього застосування у виробничих умовах. Виявилось, що вчителі трудового навчання під час проведення уроків не приділяють належної уваги питанням формування елементів культури праці: закликаючи учнів до активної трудової діяльності, школа здебільшого не створює умов для формування в учнів знань та умінь з чіткого планування та організації своєї роботи.

Результати констатуючого етапу експерименту дозволили виявити найбільш значимі орієнтири, якими керуються вчителі, ставлячи перед учнями навчально-трудові завдання: своєчасністю та точністю виконання завдання керуються відповідно 72,1% та 69,3% вчителів; бережливим ставленням до обладнання – 56,8% та економією матеріалів – 54,4%, що обумовлюється недостатнім матеріальним забезпеченням; дотриманням правил техніки безпеки – 42,7% вчителів, що обумовлюється особистою відповідальністю вчителя за безпеку праці учнів. Найменше уваги вчителі приділяють раціональній організації робочого місця (31,2%), плануванню (17,3%) та творчості (8,5%) під час роботи.

В результаті констатуючого етапу експерименту було виявлено, що в учнів відсутні такі елементи культури праці як вміння планувати, здатність здійснювати організацію та підготовку виконання проекту, вміння працювати з інформацією та технічною документацією, відсутність навичок самоаналізу та самоконтролю. Все це вимагає вдосконалення змісту та методики формування культури праці учнів у практиці роботи загальноосвітньої школи.

У другому розділі **“Методика формування в учнів культури праці на уроках трудового навчання”** обґрунтовано зміст, принципи, методику формування культури праці в учнів 5-9 класів; розкрито особливості, хід та результати експериментальної перевірки основних положень методики формування культури праці школярів у процесі проектно-технологічної діяльності.

При відборі змісту формування культури праці і його експериментальній перевірці упродовж всього періоду дослідження ми керувались: сучасним розумінням змісту навчання, яке охоплює

знання, вміння та навички, необхідні для підготовки учнів до продовження освіти, до життя і праці в динамічному суспільстві; принципами навчання (крім загальнодидактичних ще й специфічними), а саме: принцип цілісності, принцип самодіяльності, принцип соціальної обумовленості, принцип взаємообумовленості, принцип вікової доцільності; вимогами, які ставляться до трудової підготовки випускників загальноосвітнього навчального закладу; сучасним станом формування елементів культури праці. Формування культури праці учнів на уроках трудового навчання повинно здійснюватись як цілеспрямований педагогічний вплив та охоплювати всі ланки навчально-трудового процесу.

Культура праці характеризує певний рівень знань, умінь та навичок, досвід творчої трудової діяльності та ставлення до неї. Відповідно було виокремлено три структурних компоненти культури праці: інтелектуальний, практичний, особистісний.

Інтелектуальний компонент виявляється в необхідному мінімумі загальнонаукових, економічних, екологічних знань; широкому політехнічному кругозорі; в оволодінні загальноорієнтованою основою діяльності, прийомами раціональної організації трудової діяльності, плануванні; умінні користуватися технічними засобами навчання, довідковою літературою, контрольнo-вимірювальними приладами, інструментами тощо.

Практичний компонент проявляється у сформованому досвіді конкретних трудових дій і високій якості результатів навчально-трудової діяльності; прагненні до засвоєння раціональних прийомів праці, що сприяють підвищенню її продуктивності; оволодінні навичками планування, організації, самоконтролю та неухильному їх дотриманні тощо.

Особистісний компонент характеризує структуру мотивів, установок, прагнень особистості і виражається в почутті обов'язку і відповідальності за результати і наслідки своєї діяльності; суспільній спрямованості, гуманному ставленні до оточуючих; соціальній мотивації праці та естетичному ставленні до неї; сформованості морально-вольових якостей, що визначають культуру праці (охайність, пунктуальність, прагнення до точності, вміння розподіляти роботу за часом, наполегливість у подоланні перешкод, бажання довести справу до кінця) і т.д.

У ході дослідження виявлено, що формування культури праці на уроках трудового навчання в процесі організації проектно-технологічної діяльності учнів 5-9 класів має певні особливості: зміна традиційної класно-урочної системи в сторону гнучкості і мобільності сприяє формуванню в учнів таких елементів культури праці, як комунікабельність та мобільність, що є важливим у сучасному суспільстві, яке постійно змінюється; при постановці проблемних навчально-трудових завдань, аналізі майбутньої проектно-технологічної діяльності, при повідомленні нових знань широко використовується наявний рівень знань і досвід учнів, що стимулює їх оперативнo-пошукову діяльність, підвищує рівень самостійності; правильна організація методики сприяє формуванню в учнів таких елементів культури праці як: засвоєння

інтегрованих теоретичних знань, оволодіння системою проектно-технологічних умінь і навичок, досвіду планування та організації трудової діяльності; дає можливість вчителям реалізувати особистісно орієнтований підхід, активізувати сферу особистісних мотивів, постійно стимулювати інтерес до трудового навчання.

Для кожної теми навчальної програми було розроблено зміст основних елементів культури праці, формування яких є найбільш доцільним.

Розроблена експериментальна методика передбачала систематичне акцентування уваги учнів на основних елементах культури праці; стимулювання до самостійного набуття знань; залучення учнів до систематичного планування, організації та контролю проектної діяльності, що складають основу високої культури праці.

При цьому значна увага приділялася наступності у формуванні культури праці; диференціації педагогічного впливу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів; наданні учням максимально можливої самостійності, ініціативи; організації реальної участі школярів у цілісному процесі праці; систематичному включенні учнів у колективні форми проектно-технологічної діяльності і продуктивної праці, що дозволяють організувати співробітництво, спілкування, взаємодопомогу та сприяють розвиткові комунікабельності, мобільності, суспільної спрямованості, мотиваційної готовності до праці, пізнавальної активності; гармонізації інтелектуального, практичного та особистісного компонентів культури праці; підвищенні кваліфікації та методичному забезпеченні вчителів трудового навчання.

Така організація вивчення програмного матеріалу ставила учнів в умови, які вимагали активізації їх мислення, умінь та навичок попередньо планувати свої дії, самостійно шукати шляхи розв'язання поставлених задач, аналізувати отримані результати, об'єктивно оцінювати, робити висновки.

Поняття “культура праці” є багатокомпонентним, тому, розробляючи методику формування культури праці, в експериментальній роботі обмежились дослідженням формування таких найбільш важливих елементів, як уміння планувати проектно-технологічну діяльність та уміння організувати виконання творчих проектів, що є визначальними за проектної методики.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури та експериментального дослідження, були розроблені етапи оволодіння школярами вміннями та навичками щодо планування та організації проектно-технологічної діяльності.

Перший етап – оволодіння вихідними знаннями, вміннями та навичками: а) засвоєння знань, умінь та навичок; б) маніпулювання знаннями, вміннями та навичками відповідно до заданого навчально-трудоного завдання (проекту); в) самостійне застосування знань, умінь та навичок.

Другий етап – планування й організація виконання дій під контролем: а) розбиття навчально-трудоного завдання (проекту) на підзавдання (етапи) за допомогою вчителя; б)

об'єднання окремих етапів у ціле відповідно до заданої проектної діяльності; в) приведення невідомого завдання до вже відомого різновиду.

Третій етап – самостійне планування й організація виконання проектно-технологічної діяльності: а) самостійна побудова програми дій щодо виконання проекту; б) контроль під час виконання кожного етапу проекту та в цілому; в) самостійний пошук інформації, якої бракує й яка потрібна для розв'язання поставленої навчально-трудової задачі; г) перенесення вмінь та навичок з планування та організації на новий вид завдань.

Експериментальна робота проводилася в умовах природнього педагогічного процесу на уроках трудового навчання. Для перевірки запропонованих змісту та методики були визначені критерії, що характеризують суть культури праці у процесі проектно-технологічної діяльності та відповідні їх рівні (найвищий, високий, середній, низький).

Найвищий рівень характеризується високими знаннями, творчим їх застосуванням на практиці; умінням самостійно планувати та організовувати проектно-технологічну діяльність, контролювати якість роботи, вносити необхідні поправки в технологічний процес, самостійно аналізувати результати праці, робити висновки виконаної роботи, здійснювати аналіз організаційних, технологічних, економічних, екологічних та інших показників виконаної проектної діяльності на високому рівні.

Високий рівень проявляється в учнів, що мають достатні знання та вміння застосовувати їх на практиці; уміють самостійно розробляти план майбутньої проектно-технологічної діяльності, добре володіють організаторськими вміннями, роблять якісний аналіз, підводять підсумки щодо організаційних, технологічних, економічних, екологічних та інших показників здійсненої проектної діяльності. Інколи в роботі потребують незначної допомоги товаришів чи вчителя, але в цілому успішно справляються з поставленим проектно-технологічним завданням.

Середній рівень характеризується середніми знаннями та вміннями застосовувати їх на практиці у нескладних навчально-трудовах завданнях; при цьому учень самостійно може скласти план проекту та організувати його виконання; вміє контролювати якість виконаної роботи, але не володіє навичками стратегічного та оперативного планування; не може, в разі необхідності, вносити потрібні зміни та поправки по ходу виконання проектної діяльності; володіє організаторськими вміннями не за всіма параметрами; з допомогою товаришів та учителя підводить підсумки виконаної роботи, робить аналіз щодо організаційних, технологічних, економічних, екологічних та інших показників здійсненої проектної діяльності.

Низький рівень визначається низькими знаннями та вміннями їх застосовувати на практиці; учень не може самостійно скласти план та організувати виконання проекту; слабо володіє організаторськими вміннями; характеризується пасивним ставленням до організаторської діяльності, виконує практичне завдання, якщо його організовує вчитель, не вміє самостійно оцінити

якість роботи, зробити необхідний аналіз та висновки щодо організаційних, технологічних, економічних, екологічних та інших показників здійсненої проектної діяльності.

Ефективність розробленої методики встановлювалася на основі позитивних змін рівнів сформованості елементів культури праці у процесі навчально-трудової діяльності учнів. Порівняння результатів констатуючого та формуючого етапів експерименту дало змогу встановити вихідні і кінцеві дані сформованості у школярів знань, умінь та навичок, що характеризують культуру праці, таблиця 1.

Таблиця 1

Розподіл учнів контрольних та експериментальних класів за рівнями сформованості культури праці на початку та в кінці експерименту

Рівні сформованості			Класи											
			5		6		7		8		9		разом	
			Контр.	Експ.	Контр.	Експ.	Контр.	Експ.	Контр.	Експ.	Контр.	Експ.	Контр.	Експ.
Всього учнів			65	68	63	66	61	69	73	72	74	77	336	352
Найвищий	До експ.	Абс.	0	0	4	3	5	6	6	5	5	5	20	19
		%	0,0	0,0	6,3	4,6	8,2	8,7	8,2	6,9	6,8	6,5	5,9	5,4
	Після експ.	Абс.	0	5	6	9	6	13	7	13	6	12	25	52
		%	0,0	7,4	9,5	13,6	9,8	18,8	9,6	18,1	8,1	15,6	7,4	14,8
Високий	До експ.	Абс.	14	15	13	13	18	19	21	18	17	15	83	80
		%	21,5	22,1	20,6	19,7	29,5	27,5	28,8	25,0	22,9	19,5	24,7	22,7
	Після експ.	Абс.	15	28	18	27	21	26	24	31	19	31	97	143
		%	23,1	41,2	28,6	40,9	34,4	37,7	32,9	43,1	25,7	40,2	28,9	40,6
Середній	До експ.	Абс.	29	30	27	30	25	28	30	32	35	39	146	159
		%	44,6	44,1	42,9	45,4	41,0	40,6	41,1	44,4	47,4	50,6	43,5	45,2
	Після експ.	Абс.	31	26	25	21	23	22	28	22	33	26	140	117
		%	47,7	38,2	39,7	31,8	37,7	31,9	38,4	30,5	44,6	33,8	41,7	33,2
Низький	До експ.	Абс.	22	23	19	20	13	16	16	17	17	18	87	94
		%	33,9	33,8	30,2	30,3	21,3	23,2	21,9	23,6	22,9	23,4	25,9	26,7
	Після експ.	Абс.	19	9	14	9	11	8	14	6	16	8	74	40
		%	29,2	13,2	22,2	13,6	18,1	11,6	19,1	8,3	21,6	10,4	22,0	11,4

Для порівняння статистичних характеристик контрольних та експериментальних груп, що отримані за результатами дослідження, було застосовано критерій згоди К. Пірсона, χ^2 . Оскільки

$\chi_{\text{експ.}}^2 = 70,37 > \chi_{\text{табл.}}^2 = 7,82$, то це свідчить, що розходження між експериментальними і контрольними групами зумовлене експериментальними чинниками, які доводять ефективність реалізованих у процесі експерименту організаційно-методичних умов формування культури праці.

Дані формуючого етапу експерименту, в основі якого лежали розроблені нами зміст та методика формування культури праці в процесі організації проектно-технологічної діяльності учнів, показали значні позитивні якісні зміни (рис.1.), що відбулися в експериментальних групах порівняно з контрольними.

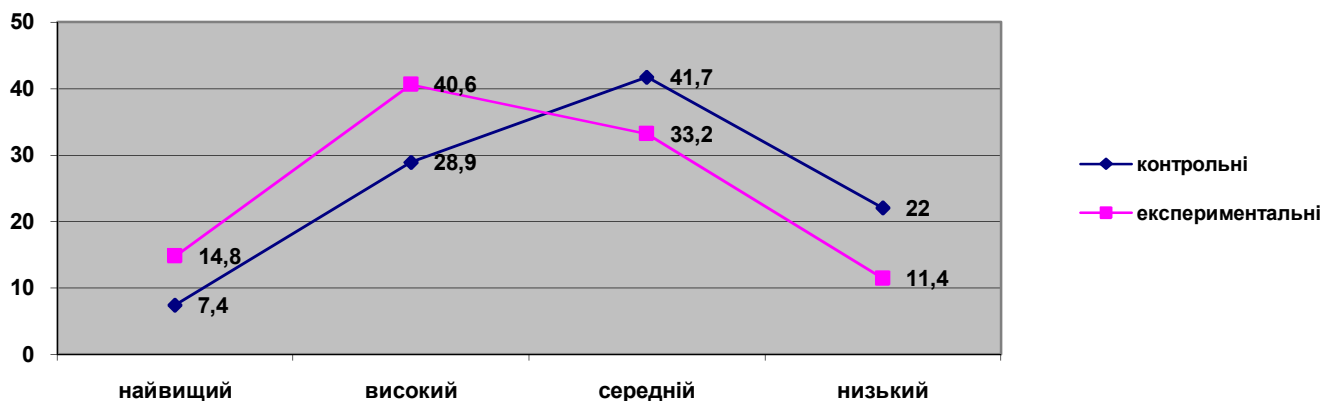

Рис.1. Динаміка зміни рівнів сформованості культури праці в учнів контрольних та експериментальних груп в кінці експерименту

Кількість учнів з низьким рівнем культури праці зменшилась на 10,6% та на 8,5% зменшилась кількість учнів з середнім рівнем. Та, що важливо, значно підвищились показники високого (з 28,9 % до 40,6%) і найвищого рівнів (з 7,4% до 14,8%).

Таким чином, позитивний результат проведеної експериментальної роботи свідчить про ефективність використання запропонованої методики формування культури праці у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання і дає підстави стверджувати, що положення висунутої гіпотези доведені.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

1. Рівень культури праці є важливою характеристикою особистості та основою її готовності до трудової діяльності. Потреба суспільства в особистості з високою культурою праці диктується вимогами науково-технічного та соціального прогресу, які визначають рівень підготовки молоді до самостійного трудового життя. Негативний стан в роботі школи з формування в учнів елементів

культури праці викликає необхідність вдосконалення процесу підготовки школярів. Умови для ефективного вирішення даної проблеми можуть бути створені на уроках трудового навчання в процесі проектно-технологічної діяльності.

2. У процесі дослідження виявлено причини низького рівня культури праці в учнів 5-9 класів та фактори, які негативно впливають на процес формування даного особистісного утворення: порушення принципу добровільності; одноманітність та низький інтелектуальний потенціал багатьох видів праці; недостатній рівень самостійного планування та організації навчально-трудова діяльності; недостатнє врахування мотивації учнів. Поза увагою залишаються відносини учнів у колективі, розвиток аналітичних здібностей, навчання учнів загально трудовим операціям (аналіз, синтез, планування, контроль).

3. Уточнено сутність поняття “культура праці учнів”. Виявлено, що це складне особистісне утворення, яке виражає рівень оволодіння учнями певною системою знань та майстерності їх застосування у практично-перетворювальній діяльності. Процес формування культури праці учнів розглядається як відносно цілісна система, що включає мету, зміст роботи та організаційно-методичні умови.

Культура праці є сукупністю взаємопов'язаних компонентів: наявність певної системи знань (про організацію сучасного виробництва, знань з економіки, екології, ергономіки, естетики, дизайну); вміння використовувати технічні можливості сучасної комп'ютерної техніки; вміння та навички з планування; раціональної організації процесу праці; вміння користуватися технічною документацією; раціонально використовувати засоби праці та матеріали; здатність контролювати якість виконання роботи з певною мірою точності; виконання правил техніки безпеки; досвід трудових відносин у колективі.

4. Доведено, що формування знань, умінь та навичок культури праці насамперед визначається майстерністю самих учителів трудового навчання, вмінням організувати процес навчання так, щоб пізнавальна і практична діяльність спонукала учнів до застосування комплексу умінь та навичок, що характеризують культуру праці.

5. В дослідженні визначено чотири рівні сформованості в учнів умінь та навичок культури праці: найвищий, високий, середній, низький. Вони ґрунтуються на відмінності в знаннях щодо сутності та основних етапів проектно-технологічної діяльності; сформованості умінь планувати майбутню проектно-технологічну діяльність, умінь та навичок раціональної організації технологічного процесу виготовлення виробу, умінь контролювати якість виробу і підводити підсумки за всіма показниками.

6. Обґрунтовано зміст культури праці відповідно до вимог нової навчальної програми. Доведено доцільність поетапного формування даного особистісного утворення в учнів 5-9 класів у процесі проектно-технологічної діяльності, що сприяє виробленню знань та практичних умінь, які

характеризують культуру праці школярів, а саме: перший етап – оволодіння вихідними знаннями, вміннями та навичками, що проявляються у засвоєнні, маніпулюванні та самостійному їх застосуванні; другий – планування й організація виконання дій під контролем, який передбачає поділ навчально-трудового завдання на етапи, їх об'єднання і проведення невідомого завдання до вже відомого різновиду; третій етап – самостійне планування й організація виконання проектно-технологічної діяльності: пошук інформації, самостійна побудова програми дій, контроль, перенесення вмінь та навичок на новий вид завдань.

7. На основі проведеного дослідження виявлено, що ефективність формування культури праці залежить від організаційно-методичних умов, які полягають у наявності системи проектно-технологічних знань, умінь і навичок; стимулюванні до самостійного набуття знань; формуванні організаторських умінь та вмінь планувати, що складають основу високої культури праці і професійно важливих якостей особистості; наступності у формуванні культури праці; диференціації педагогічного впливу; наданні учням на кожному віковому етапі максимально можливої самостійності, активності, ініціативи; організації реальної участі школярів у цілісному процесі праці; систематичному включенні учнів у колективні форми проектно-технологічної діяльності і продуктивної праці; гармонізації інтелектуального, практичного та особистісного компонентів культури праці; підвищенні кваліфікації та методичному забезпеченні вчителів трудового навчання.

8. Експериментальна робота засвідчила, що за відповідної організації занять на уроках трудового навчання не тільки забезпечується розв'язання завдань з оволодіння знаннями, вміннями та навичками з планування та організації проектно-технологічної діяльності, а й створюються умови для формування культури праці у сукупності її компонентів: пізнавальних мотивів, творчого застосування знань, умінь та навичок, самостійності, самоконтролю, вмінь працювати в колективі.

Дисертаційне дослідження не претендує на повне вирішення питань, пов'язаних з даною проблемою. Надалі потребують дослідження з наступності у формуванні культури праці учнів; підготовки вчителів трудового навчання до формування в учнів культури праці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Авраменко О.Б. Культура праці учнів як об'єкт дослідження методики трудового навчання // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми / Зб. наук. пр. Випуск 5 / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. - Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 9 -15.
2. Авраменко О.Б. Формування в учнів культури сільськогосподарської праці. // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Зб. наук. пр. Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини / Ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та інші. – К.: Міленіум, 2004. – Випуск 7. – С. 3-12.

3. Авраменко О.Б. Культура праці школярів та її формування на уроках трудового навчання // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – №4. – С. 11-14.

4. Авраменко О.Б. Особливості формування культури праці учнів підліткового віку // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та інші. – К.: Міленіум, 2005. – Випуск 12. – С.6-12.

5. Авраменко О.Б. Проблеми формування культури праці учнів у сучасній школі / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: педагогіка. – 2005. - №3. – С. 76-79.

6. Авраменко О.Б. Формування культури праці учнів під час виконання творчих проєктів // Зб. наук. пр. Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Серія “Педагогічні науки”. – Випуск 2 (41). – Полтава, 2005. – С. 244-252.

7. Авраменко О.Б. Формування культури праці учнів у процесі проєктно-технологічної діяльності // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький: ХНУ, 2005. - С. 85-86.

АНОТАЦІЯ

Авраменко О.Б. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика трудового навчання. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2006.

Дисертаційне дослідження присвячене актуальній проблемі формування культури праці в учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання у процесі вивчення технічних видів праці.

В роботі обґрунтовано сутність поняття “культура праці учнів основної школи” та її основних елементів. Розкриваються зміст та особливості формування культури праці в учнів відповідно до нової навчальної програми, яка побудована на засадах проєктно-технологічного підходу. Визначено параметри, критерії та рівні сформованості даного особистісного утворення в учнів основної школи.

Виявлено організаційно-методичні умови, що забезпечують формування культури праці в умовах проєктно-технологічної діяльності: систематичне акцентуванні уваги учнів на основних елементах культури праці; стимулювання до самостійного набуття знань; залучення учнів до

систематичного планування, організації та контролю проектної діяльності, що складають основу саморегуляції, високої культури праці і професійно важливих якостей особистості.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено поетапну модель формування культури праці в учнів 5-9 класів у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання.

Ключові слова: культура праці учнів, проектно-технологічна діяльність, зміст, організаційно-методичні умови, учні основної школи, трудове навчання.

АННОТАЦІЯ

Авраменко О.Б. ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ТРУДА У УЧАЩИХСЯ 5-9 КЛАССОВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика трудового обучения. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2006.

Диссертационное исследование посвящено актуальной проблеме формирования культуры труда у учащихся 5-9 классов в процессе проектно-технологической деятельности на уроках трудового обучения.

Анализ философской, психолого-педагогической, методической литературы, учет социально-экономических изменений, состояния реформирования общего среднего образования, в частности образовательной области “Технология”, позволил нам определить культуру труда как сложное личностное образование, которое характеризуется уровнем овладения определенной системой знаний; опытом трудовых отношений в коллективе; умениями использовать технические возможности современной компьютерной техники; умениями и навыками по планированию; рациональной организации процесса работы; умениями пользоваться технической документацией; рационально использовать средства труда и материалы; способностью контролировать качество выполнения работы с определенной мерой точности; выполнением правил техники безопасности.

Обосновано содержание культуры труда, при выборе и экспериментальной проверке которого мы руководствовались: содержанием обучения; принципами обучения; требованиями, которые предъявляются к трудовой подготовке выпускников; состоянием формирования элементов культуры труда в современной школе.

С целью оценки теоретических знаний, практических умений и навыков культуры труда нами определены параметры, характеризующие суть культуры труда в процессе проектно-технологической деятельности на уроках трудового обучения в 5-9 классах, сформированность которых исследовалась на четырех уровнях: наивысший, высокий, средний, низкий.

Изучение практической деятельности работы школ позволило сделать выводы о том, что значительная часть учащихся 5-9 классов имеют низкий и средний уровни культуры труда, что требует активного педагогического руководства процессом формирования данного качества личности.

Результаты констатирующего эксперимента позволили выявить организационно-педагогические условия, которые определяют процесс формирования культуры труда в основной школе: формирование системы проектно-технологических знаний, умений и навыков; стимулирование к самостоятельному обретению знаний; формирование организаторских умений и умений планировать, что составляют основу саморегуляции, высокой культуры труда и профессионально важных качеств личности; преемственности в формировании культуры труда; дифференциация педагогического влияния и учет возрастных характеристик учеников в процессе усвоения определенных элементов культуры труда; предоставление ученикам максимально возможной самостоятельности, активности, инициативы; систематическое включение учеников в коллективные формы проектно-технологической деятельности и продуктивной работы, которые разрешают организовать сотрудничество, общения, взаимопомощь и оказывают содействие развитию коммуникабельности, мобильности, общественной направленности, мотивационной готовности к работе, познавательной активности; гармонизация интеллектуального, практического и личностного компонентов культуры труда; повышение квалификации и методическое обеспечение учителей трудового обучения.

Разработана и экспериментально проверена поэтапная модель формирования культуры труда у учащихся 5-9 классов в процессе проектно-технологической деятельности, а именно: первый этап - овладения исходными знаниями, умениями и навыками: а) усвоения знаний, умений и навыков; б) манипулирования знаниями, умениями и навыками соответственно заданной учебно-трудовой задаче (проекта); в) самостоятельное применение знаний, умений и навыков; второй этап - планирование и организация выполнения действий под контролем: а) разбивка учебно-трудового проекта на этапы с помощью учителя; б) объединение отдельных этапов в целое в соответствии с заданной проектной деятельностью; в) приведение неизвестной задачи к уже известной разновидности; третий этап - самостоятельное планирование и организация выполнения проектно-технологической деятельности: а) самостоятельное построение программы действий относительно выполнения проекта; б) контроль во время выполнения каждого этапа проекта и в целом; в) самостоятельный поиск недостающей информации, которая нужна для решения поставленной учебно-трудовой задачи; г) перенесения умений и навыков по планированию и организации на новый класс задач.

Все положения теоретически обоснованы и экспериментально проверены в процессе обучения.

Экспериментальная проверка доказала эффективность обоснованных условий, форм и этапов формирования элементов культуры труда.

Ключевые слова: культура труда учащихся, проектно-технологическая деятельность, содержание, организационно-методические условия, учащиеся образовательной школы, трудовое обучение.

Summary

Avramenko O. The formation of working culture in the pupils 5–9-th forms on the lessons of labour training. – Manuscript.

The theses on competition of a scientific degree of Candidate of pedagogical sciences in the speciality 13.00.02 - Theory and Methodology of Labour Training.

M. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2006.

The dissertational research work is dedicated to the actual problem of culture formation in the pupils of 5–9-th forms on the labour training lessons in the process of studying technical kinds of work.

The essence of notion „working culture of secondary school pupils” and it’s basic elements are grounded in the work. The plot and peculiarities of working culture formation in the pupils are opened according to the new studying programme, which is based on the project technological approach. The formation of borders, criteria and levels of it’s personal secondary pupils set up are denoted.

Organizational and methodical conditions that provide the formation of cultural work in the conditions of projectial technological activity: systematic accent of pupils’ attention on the basic elements of working culture; stimulization to the personal knowledge acquiring; drawing pupils into systematic planning, organization and control of projectial activity that makes the base of selfregulation and high working culture and professional person peculiarities are discovered.

The model of culture formation of pupils work of 5–9-th forms in the projectial and technological process of activity on the lessons of labour training are theoretically grounded and experimentaly checked

Key words: the culture of pupils’ work, projectial and technological activity, essence, organizational and methodical conditions, the pupils’ middle school, labour training.